

(repression) nevezzük. Rossz érzéseink forrása sokszor éppen az, hogy valódi konfliktusokat temetünk el a tudatalattiba. Néha hiába keressük problémáink megoldását a jelenben, ha a tudatalattiban van. Amikor elfojtjuk azokat a dolgokat, melyekkel nem akarunk együtt élni, nem oldjuk meg a problémát, mert azt elve temetjük el, és azért tovább fog élni és hatni. A tudatalattiban eltemetett vágyak befolyásolják viselkedésünket és másokhoz való viszonyunkat. Az átvitel (transfer) olyan tudatalatti folyamat, mellyel vágyainkat átviszük másokra.

Ahelyett, hogy elfojtanánk az eseményeket és a vágyakat, azokat ki kell beszélni valakivel, például egy jóbaráttal. Valaki előtt fel kell tárni magunkat, rá kell bízni titkainkat. Azok a problémák, melyeket tartósan elfeledünk önmagunkban, meghatározatlanok maradnak, és ezért rombolóvá válnak. Olyan mértékben vagyunk betegek, amilyen mértékben bezárkózunk. Barátunkkal való beszélgetésben láthatjuk meg a bennünk zavaró dolgok okait és megoldását. Ez lehetővé teszi, hogy elfogadjuk magunkat olyannak, amilyenek vagyunk.

IRODALOM

1. John Powel: Why Am I Afraid to Love? Overcoming Rejection and Indifference, Tabor Publishing, Allen, Texas 1982, fordítás: Vigília Kiadó, Budapest, 1997.
2. C. G. Jung: A lélektani típusok, Európa Kiadó, Budapest, 1989.

DOMONKOSI ÁGNES
főiskolai tanársegéd
Eszterházy Károly Főiskola
Eger

A „verbális érintés” stílusértéke

A társadalmi kapcsolatok minőségének nyelvi jelölésére a magyar nyelvben a megszólító szerepű névmások és a hozzájuk kapcsolódó igeragozási módok is alkalmasak. A tegezést és magázást megkülönböztető nyelvekben ugyanis a vokatívuszi, általában fatikus funkciójú megszólításokon kívül a ragozási mód – a közlés folyamatos kísérőjeként – a beszédpartnerek közötti viszony állandó, a másik személyhez forduló megnyilatkozások mindegyikében megmutatkozó jelzése. Fülei Szántó Endre ezért a második személy nyelvi megközelítésének, a második személyű említésnek, saját találó metaforájával a „verbális érintésnek” két típusát különíti el: egyrészt a vokatívuszi, másrészt pedig a névmással és igeragozással jellemezhető megszólítási és kapcsolattartási módot (1994: 8).

A kommunikációs partnerhez forduló közlésben elkerülhetetlen a második érintési forma, vagyis valamelyik igeragozási lehetőség választása. A verbális érintés módja az igeragozás tekintetében az elmúlt évtizedek magyar nyelvhasználatában a második személyű tegezõ és a harmadik személyű magázó formákon kívül még egy lehetőséggel kiegészült: a *tetszik*-infinitívusi formák ugyanis szinte önálló paradigmává, kapcsolattartási lehetőséggé váltak (vö. Raffai 1997: 180). A nyelvi viselkedést vizsgáló empirikus kutatásom adatai azt mutatják ugyanis, hogy a 14 éven aluli korosztály mintegy 90%-a kizárólag ezzel a formával fordul tanáraihoz és az ismeretlen felnőttekhez, nagy részük egyértelműen magázó alakot egyáltalán nem használ, inkább kerüli a másik verbális megérintését.

A „tetszikelő” formák elkülönülésén kívül a harmadik személyű igeragozási módban a névmáshasználat is további lehetőségeket nyújt a nem tegezõ viszonyok árnyalatainak megjelenítésére,

hiszen a harmadik személyű kapcsolattartási mód az *ön* és a *mag* névmáshoz is kapcsolódhat. Sőt előfordulhat csak nominális megszólításokkal, a névmáshasználatot elkerülő módon is.

A nyelvi tiszteletadás nemzetközi szociolingvisztikai szakirodalmában megkülönböztetett T és V formán (vagyis a tegezésen és a magázáson; vö. Brown–Gilman 1975: 359-88) kívül ezért véleményem szerint napjaink magyar nyelvhasználatát vizsgálva legalább négy formát – a tegezést, a magázást, az önözést és a tetszikelést (vö. Deme–Grétsy–Wacha 1987: 59) – lehet elkülönítenünk.

Ezek a megszólításbeli alapformák illeszkednek a társadalmi kapcsolatok sokféleségéhez, használatuk specializálódott egyes viszonytípusokra, vagyis e megszólításmódok szociolingvisztikai változóként értékelhetők, rendszerük „az adott társadalom mindenkor belső hierarchiájának és értékrendjének nyelvi vetülete” (Péter 1991: 112). Az említett megszólítási módoknak létezik egy stílári alapértéke, alapvető és meghatározó szemantikai töltete, szociális jelentése, a nyelvi viszonyok alapján azonban mégsem következtethetünk egyértelműen a társadalmi viszonyokra, mert ez az alapérték igen sok helyzetben megváltozik, egy-egy megszólítási módnak a szituációtól, a vele együtt használt nyelvi elemektől függően több különböző szerepe, tartalma lehet.

Számos különböző nyelv sajátosságait vizsgálva – a témakör alapművének számító munkájukban – Brown és Gilman azt állapítják meg (uo.), hogy a megszólítónévhasználat differenciálódásának, az egyes szám második személy mellett használt, udvariasabbnak tartott formák kialakulásának az az oka, hogy az emberi kapcsolatok egy részében a hatalom és az alárendeltség vált hangsúlyossá. Ezekben az aszimmetrikus viszonyokban a V formát kezdték el használni, ezzel párhuzamosan a T forma fokozatosan a szolidaritás jelölőjévé vált. A kölcsönös T mai terjedése pedig azt jelzi, hogy a szolidaritás értéke a hatalmi viszonyoknál meghatározóbbá vált a társadalomban. A V formát tiszteleti névmásnak is nevezik, és megítélésük szerint a megszólító névmások stílusa és használati köre levezethető a hatalom és a szolidaritás, a formális és az informális helyzetek, a bizalmasság és a távolságtartás megoszlásából.

A megkülönböztetett négy magyar megszólítási forma használatának története és alapvető funkciójuk is párhuzamba állítható az általuk felrajzolt fejlődési ívvel, mai használati módjaik és stílári lehetőségeik összessége azonban nem magyarázható egyértelműen a megjelölt tényezők alapján. A különböző megszólítási módok szerepének értékelését ugyanis számos tényező nehezíti. Az egyik ilyen tényezőnek tekinthető az, hogy a szituációtól és a kontextustól függően mind a tegezés, mind a nem tegező formák hordozhatnak elismerést, értéket, és válhatnak az értéktelenség megjelenítőivé is (vö. Tolcsvai Nagy Gábor terminológiájával: értéktelítő–közömbös–értékmegvonó 1996: 164-5); például a tegező forma lehet igen nagy sértés, de a legnagyobb megbecsülés érzékeltetője egyaránt.

A tegező és nem tegező formák tehát a helyzettől és a szöveggörnyezettől, a szöveg többi értékelést kifejező elemétől függően válhatnak vagy a társadalmi távolság, vagy a társadalmi közelség megjelenítőivé, nem értelmezhetők egyértelműen vagy a hatalom, vagy a szolidaritás névmási kifejezőeszközeiként.

A névmáshasználat értékelését megnehezítő másik alapvető ok az, hogy a társadalom különböző rétegei nemcsak eltérő módon használják, hanem eltérően is ítélik meg az egyes megszólítási lehetőségeket. A megszólítási formák stílusáról való vélekedéseket meghatározó legfőbb társadalmi változónak a mai magyarországi beszélőközösségben az életkor tekinthető. A 30 év alatti korosztály udvariassági csoportnormái nagymértékben eltérnek a többi korcsoportétól.

A verbális érintési módok stílusának értékelése tehát igen különböző lehet, ugyanaz a forma akár két ellentétes stílusminőséget is jelenthet. Kommunikációs konfliktus akkor származik ebből a helyzetből, ha a beszélgetőpartnerek nyelvi értékítélete, a nyelvi tiszteletadással kapcsolatos attitűdje különbözik; s így más a megszólítás hatásszándéka, mint amit valójában elér. Vagyis mivel nemcsak két megszólítási formát különböztethetünk meg, s a megszólítási formákhoz nem járul egyértelmű szerep, verbális érintéseinket nem elemezhetjük egyszerűen a formális és az informális nyelvhasználat kétválasztásos rendszerén belül (vö. Reményi 1994: 85).

A megszólítási módok egy adott helyzetben betöltött stílári funkciójának értékelését ráadásul nemcsak a közvetlen szöveggörnyezet alakíthatja, hanem a tágabb szövegelelmények is: ugyanis a névmáshasználatban a legkifejezőbbek a váltások, az addigi megszólítási és kapcsolattartási forma módosításai.

A verbális érintések lehetséges stílusértékeit, és az általuk kifejezhető társadalmi viszonyok lehetőségeit kérdőíves és interjú vizsgálataim alapján, illetve a sajtóban megjelent és az Interneten közzétett véleménynyilvánítások, a kérdéssel foglalkozó nyelvörnyelő írások és illemtankönyvek elemzése révén mutatom be.

A tegezés legáltalánosabbnak tekinthető szerepe a bizalmasság, a nem tegező formáknak pedig az udvariasság, a tisztelet kifejezése, ahogy azonban a nyelvhasználok udvariassági nyelvhasználatlalt kapcsolatos vélekedései mutatják, az udvarias és a bizalmas nyelvhasználat nem önmagában a megszólító személyéből adódik: „A tegeződés nem tiszteletlenség, hiszen magázódva is lehet göromba az ember, és tegeződve is lehet udvarias”; „A tiszteletet meg lehet adni tegezéssel is, ellenben a magázódás is lehet tiszteletlen”.

A tegező formák udvarias és tiszteletadó használatának lehetőségét elsősorban azok a vélekedések hangsúlyozzák, amelyek a szituáció- és kapcsolattípusok többségében elfogadják a tegeződő formát, a magázó formákat nehézkeseznek, erőltetettnek érezve. A tegezés mellett érvelők annak közvetlenségét, természetességét emelik ki, mint a következő, egy internetes beszélgetőcsatornáról származó vélemény, amelyben az általános szolidaritás mint érték jelenik meg, ezáltal a magázás már csak udvariasságot jelölő kiüresedett nyelvi forma, nem pedig a hatalmi viszonyok, a tiszteletadás jelölője: „A tegezés szerintem nagyon is helyénvaló. Vajon az, hogy az Ikea meg a Vodafone tegez minket, tiszteletlenséget vagy közvetlenséget sugall? Szerintem az utóbbit. A tegezés–magázás nem szükségsszerűen írható le tiszteletlenség–udvariasság ellentétpárral. Az egész egy lassan diszfunkcionális elem a nyelvben, amelynek nem szükségsszerű az örök fennmaradása. Tegezve is meg lehet adni a maximális tiszteletet az idősebbeknek, s a gyerekek sem kényszerülnek a nyelvi-társadalmi bizonytalanság miatt mismásolni úgy 12-14 éves korukban, amikor már csókolozni ciki, tegezni meg pimasz, inkább nem köszönnék. Van-e valódi funkciója az egyébként nyelvi krixkraxokra (sic!) kényszerítő magázásnak? Nem kellene a nyelvnek is igazodni a modernebb társadalmi helyzethez?”

Az adatközlők véleményei és az elemzett szövegekben megjelenő álláspontok alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a nem tegező formákból adódó körülményesség igen lényeges érv a tegezés kiterjesztése mellett, egy programozási nyelv magyarra fordításának gondjai során fogalmazódik meg például, hogy: „Iszonyatos kinszenvedés magázó mondatokat szülni. Mondjátok meg: mennyit beszéltek magázva? Főleg számítástechnikai környezetben... Nem hiszem, hogy lenne olyan ember, aki azért fordulna el a linuxtól, mert a gép letegezi.” A bonyolultnak, a fogalmazást akadályozónak érzett nem tegező közlésmód a teljes elutasításig is vezethet: „A tegezést én személy szerint azért kedvelem igen nagyon, mert szerintem a magyar nyelv alkalmatlan a magázásra.”

A tegezés terjedésének folyamata azt idézi elő, hogy egyes csoportok (főként a fiatal városi népesség vö. Tolcsvai 1995: 165) számára megváltozik a tegezés stílusértéke, egyes szituációkban formálisnak és választékosnak is érzékelhetik. A tegeződésnek az intimitás szférájából, a társadalmi közelséget megmutató szerepből a közömbös viszonyokra való áttérjedésének hatását így fogalmazza meg egyik illemtankönyvünk: „Aki mindenkivel tegeződik, azzal valójában nem is érdemes tegeződni. (Réczy–Pekári–Gondi 1961: 63)”, vagyis a tegeződés terjedésével veszít a bizalmasságot kifejező erejéből.

A bizalmas hangnemet, a közösséget, az összetartozást, az azonosságot megjelenítő erő lehetőségeit mutatja a következő: egy helyi lapban, Somogyvámos egyoldalas kiadványában megjelent, az önkormányzati választásokra tegező formában invitáló megfogalmazás is, bár külön megmagyarázza, hogy a tegezésnek erre a funkciójára épít, hogy a tegezés itt a társadalmi közelség, a közös érdekek hangsúlyozására szolgál: „Ez a tegezés túl az egyszerű tegezésen és visszaérve oda, túl a

magázáson, önözésen és tetszikezésen, amikor lélek szól lélekhez: szépen kér, gyere el. Válassz akár találomra! "

A tegezés természetes, de közömbös megszólításként való értékelését jelzi egy negyvenes éveiben járó, a Budapesti Műszaki Egyetemen tanító tanárnak a tanítványait megszólító honlapján fellelhető érvelés: „*Miért tegezek? Egyszerűen csak így maradtam.*”; „*(...) ezennel felhatalmazlak, hogy viszont-tegezz (számomra természetes, ha tegezel, de az sem zavar, ha magázol). Ha nem jön a szádra a tegezés, akkor csak kérlek tőrd el, hogy én rendületlenül tegezzek*”. A megfogalmazás olyan nyelvi attitűdöt sejtet, amely nem törekszik a beszédpartnerhez való alkalmazkodásra, így bár a tanár célja a közvetlenség, nyelvi viselkedésével mégis teremthet társadalmi távolságot hangsúlyozó szituációt is. Az így kialakuló egyoldalú tegező viszony rávilágít a tegeződés terjedésének lehetséges fonásaira, hisz egy-egy szituációban más-más lehet a kommunikáló felek viszonya ehhez az átértékelődőben lévő normához, így az indokolatlan tegezés is megnehezítheti a nyelvi kapcsolat-teremtést (vö. Bíró–Huszár 1985: 39), és sértő szándék nélkül is bántóvá, durva stílusminősítésűvé válhat.

A vizsgált vélemények egyike például így fogalmaz: „*Képzeld el, hogy nekem meg a tegezés-től megy fel a pumpám, egyszerűen nem bírom, hogy harmincévesen három gyerekkel bemegyek az iparcikkboltba, és a 17 éves alkalmatlan fruska kiszolgáló azt mondja, hogy: Szia! Mit adhatok?, és szív egyet az orrán..., de sorolhatnám.*” Miként ez a példa mutatja, még a fiatal korosztályban is eltérések lehetnek az általános tegeződés megítélésében. A vélemény írója ugyanis szleng elemeket használ, stílusát fiatalosnak, egyéninek, újtónak érezzük, a tegezést mégsem tartja minden szituációban természetesnek, általános használatát a nyelvhasználatnak a durva stílusminőség felé mozdulásaként értékeli.

Bár a tegezés terjedése e megszólítási és kapcsolattartási forma közömbössé válását segíti elő, a tegeződést szorgalmazók egy része is hivatkozik a tegezés szolidaritást mutató értékére, mint a következő tegeződő programnyelv melletti érvelésben: „*Tegezzünk! Ezt még ki is hangsúlyozhatjuk, marketing téren se rossz húzás. Az emberek megjegyzi ezt is – és hozzá lehet kapcsolni ideológiát is, mondjuk ilyesmit: a linuxos programok nem egy absztrakt felhasználónak készülnek, a programozók társnak tekintik azokat, akik használják.*”

A tegezés azonban szándékos lenézést, sértést is hordozhat, ha a beszélő a megszólított alacsonyabb rendűségét hangsúlyozza ezzel a beszédmóddal (vö. Bíró–Huszár 1985: 39), ezt az értéket Brown és Gilman az állásfoglalást kifejező névmáshasználat egyik legrégebbi szerepének tartja, a „megvetés és a düh T-je” véleményük szerint a fő szemantikai dimenzió kívül a tegezés leggyakrabban expresszív jelentése (1975: 383). Egy huszonöt éves fiatalember a szociolingvisztikai interjú során például egy ilyen szituációt idézett fel: „*egy idősebb pali odajött, és kért egy szál cigit, és akkor voltak olyan, végül is ismerőseim, olyan korombeli srácok, akik gondolkodás nélkül tegezték, gondolom, a szociális helyzetére gondolva*”.

A magasabb rangú, idősebb, nagyobb hatalmú partner irányából viszont nemcsak a leértékelés, hanem a megbecsülés jele is lehet a tegezés: az 50-es évekre, és tekintélyes tanárára visszaemlékező fizikaprofesszor élménybeszámolójából látszik, hogy a tegezés nemcsak eltaszíthat, hanem magához is emelhet: „*Amikor bekerültünk a tanszékre, igen nagy dolognak számított, amikor tegezni kezdett bennünket. Ez nagy megtiszteltetés volt, és nem merte őt egyikünk se visszategezni, mi csak professzor uraztunk*”.

A tegező formák más udvarias nyelvi elemekkel árnyalva egyértelműen tiszteletadóvá is válhatnak. Az Édes Anyanyelvünk postájának véleménye szerint: „ha egy jóval idősebb vagy magasabb rangú, beosztású férfi, nő, megengedi valakinek, hogy tegezze őt, az természetesen eleget tesz a kitüntető felszólításnak, de szerényen érzékelteti, hogy tisztelete nem csökken. Például: *Kedves Éva néni, légy szíves, segíts nekem! – Köszönöm, miniszter úr, a jóindulatod!*” (1989/1:24). A tegezésnek a tisztelet megadására alkalmas nominális megszólításokkal és egyéb udvariassági fordulatokkal való árnyalásának lehetőségét illetantakönyveink egy része is kiemeli (vö. Balogh é.n. 14).

A magyar nyelvben a V-forma kialakulásának folyamata a 16. században kezdődik el. Elsődleges szerepe a tiszteletadás, a távolságtartás, a formális helyzetek nyelvi érzékeltetése.

A harmadik személyű megszólító formák szerepének megítélésében az okozza az egyik gondot, hogy a társadalmi távolság hangsúlyozása is lehet sértő, bántó, elsősorban akkor, ha a korábbi szolidáris állapotot bontja fel, vagyis a tegezésről térünk át magázásra vagy önözésre, miként a Neoprimitív nevű avantgárd zenekar és az ORI osztályvezetőjének viszonyában valamikor a 70-es években, hiszen a dalszövegek bemutatása előtt tegeződnek, majd utána: „*Vegyétek tudomásul, hogy sem most, sem máskor nem tárgyalunk magukkal. Tatára pedig már csak azért sem megyünk el, mert még úgy tűnne, hogy megnéztük és nem engedélyeztük a műsort. Ez egyenes beszéd volt, igaz, most már magázódva, mint régi ismerősökhöz illik*”. Hasonló a társadalmi értéke a kapcsolattartási forma váltásának az egymással tegeződő sportoló és a róla cikket író újságíró viszonyában: „*Aztán mikor elkészültem, elküldtem neki a kéziratot és ismét feltárcsáztam Balczót. Ekkor már magázódva közölte: Önnel nincs semmi beszélőnivalóm*” (Népszabadság, 1996. november 16.)

A tegezésre és a nem tegező formákra vonatkozó normák átalakulása megmutatkozik a magázás megítélésében is. Egy 1984-ben megjelent illemtankönyv (bár már az akkori állapotra sem egészen érvényesen) azt állítja, hogy: „a felnőttek egymás közötti tegeződése a kivételes eset, a magázás az általános” (Halák 1984: 96), egyes példáim alapján azonban ma egy fiatal fiú számára már a tiszteletet adó magázás is bántó lehet, ha ő a fiatalok közötti általános tegeződést tekint normának: „*Az elárusító – aki velem egykorú fiú – magáz, ami érthető módon kissé idegesít*” (Computer Technika, 1998. február 17.).

A nem tegező formák stílusát elsősorban a megszólító névmások határozzák meg, s ezek stílusértékének megítélésében is igen nagy eltérések mutatkoznak. Egyik legújabb illemtankönyvünk szerint ezek „korábbi mellékei megszűntek, és így nem is kell azokat beleértelmeznünk”, „*A maga az alapvető udvariasságot kifejező köznapi formula. Nincs benne sértés, nincs benne túlértékelés*” (Sille 1994: 113). Ezt a vélekedést azonban nemcsak a nyelv művelő irodalom cáfolja, amely szerint a *maga* megszólítás csak egyenrangúak kapcsolatában elfogadott, lefelé és felfelé egyaránt sértő, hanem több különböző jelenség is.

A magázódás, a *maga* névmás használatának értékelése kialakulása óta gondot jelent, „nem választékos, nem volt udvarias hangulatú már fölbukkanása idején sem. Bántó hangnemén kívül gyakran bizalmaskodó hangvételt is tulajdonítanak neki, részben a *magácska* becézett forma miatt (vö. Kovács–Osvát 1978: 29). Számos nyelvjárási terület bizalmas nyelvhasználatában csak ez a forma él (Kiss 1995: 273), tehát feltételezhetjük, hogy érzelmi színezetét tekintve ezeken a területeken semleges. Kérdőíves felméréseim ezzel szemben azt mutatják, hogy a *maga* bántó konnotációi elevenen élnek, hiszen a 18–23 éves korosztály többsége udvariatlannak minősíti, csak kifejezetten sértő szituációkban tartja elképzelhetőnek, keresztnévvel együtt való használatától is idegenkedik, sőt 72% úgy ítéli meg, hogy egyáltalán nem használja.

A megfelelő megszólító névmás kiválasztása azért nehézkes, mert az *Ön* formát viszont sokan túlságosan tiszteletteltjesnek, egyes szituációkban túl választékosnak (Jakab 1995: 213), esetleg modorosnak, mesterkéltnak érzik (vö. Réczey–Pékari–Gondi 1961:62), hiszen a magyar nyelvterület egyes részein egyáltalán nem használatos (Kiss 1995: 274). Kérdőíves vizsgálatom eredményei azt mutatják, hogy a fiatal korosztályban szinte mindenki elfogadja, s 67% még egyenrangú viszony, akár bizalmasabb munkakapcsolat esetében is megfelelőbbnek tartja a *maga* megszólítási módnál. (Ezeket az adatokat azonban csupán a magyarországi beszélőközösségre nézve tekinthetjük elfogadhatónak, mivel pl. Raffai Éva empirikus kutatásai is igazolják, hogy a Vajdaságban a *maga* használata jóval gyakoribb, a tetszikelő szerkezeteket viszont szinte egyáltalán nem használják (1998: 187)).

Az *Ön* negatív értékítéletet önmagában általában nem fejez ki, a legtisztelettudóbb megszólításfajta, azonban még itt is történhet átcsapás: „*Egy fagyos önnel azonban mély megvetés is érezhető, csak akarni kell. Ön + semleges szavak + lenéző mosoly = sértés*” (Kovács–Osvát 1978: 29).

A távolságtartó udvariasság megingathatatlan uralma, s ezáltal az önöző forma kötelező választása jellemzi az állami és a hivatali élet egyes formális szintereit: ez egyrészt megmutatkozik abban, hogy például a magánéletben tegeződő alkotmánybírák, vagy akár a bizalmas viszonyban álló országgyűlési képviselők a hivatalos üléseken önözik egymást. Ezekben a formákban nem az egymás iránti tisztelet, hanem a nyelvhasználati szintér tekintélyének kifejezése. Hasonló helyzetet találunk egyes vállalatok, hivatalok, oktatási intézmények belső levelezése esetében, ha mindenki tegeződik is a munkahelyen, a hivatalos levelezésben akkor is az önöző formát használják.

A tetszikelés önálló megszólítási móddá válása, lehasadása a magázó és önöző formákról az elmúlt néhány évtized nyelvi fejleményének tekinthető. Kialakulását a nyelvi adatok alapján valószínűleg azzal magyarázhatjuk, hogy az iskoláskor első szakaszában az iskola ezeket a formákat követeli meg, 14 éves kor alatt szinte csak ezt használják a felnőttek udvarias megszólításában (a magázó-önöző formák nagyobb arányban csak 14-16 éves korban jelennek meg), ezért mindenféle közlésre alkalmassá kellett válnia.

Az illemtankönyvek egy része a tetszikelést körülményeskedő kifejezésmódnak tartja, sőt el is utasítja a használatát: „Megszólítási pótléknak tekinthető néhány nyakatekert nyelvi formula is. Ilyen a *tetszik*; legrosszabb példája szerint: *Rosszul tetszik lenni?*” (Sille 1994: 111). A Nyelvi illemtan sem tekinti önálló kapcsolattartási módnak, hanem csak az udvariasság egyik megnyilvánulásának tartja a kérést, érdeklődést kifejező, felvilágosítást kérő mondatokban (vö. Deme–Grétsy–Wacha 1987: 435). Az itt megjelölt funkciója valóban él a középkorúak és idősebbek nyelvében, árnyalva a magázást vagy önözést, azonban a fiatalok és a gyerekek nyelvhasználatában élesebben elkülönülnek a magázó-önöző és a tetszikelő formák. Ezt az elkülönülést mutatja az éppen felnőtté váló, a harmadlagos nyelvi szocializációba lépő fiatalok egy részének a tetszikeléssel kapcsolatos viselkedése is: a magázó formára való áttéréssel egy időben kezdik elutasítani, kerülni a tetszikelő formák használatát, s csak nagyon idős személyeket megszólítva vélik elfogadhatónak, gyerekes kapcsolattartási formának tartják.

A megszólítások és kapcsolattartási módok, „verbális érintések” értékelése tehát mindig összetett folyamat, egy-egy forma választásába és szerepének, stílusértékének megítélésébe társadalmi tényezők sokasága szólhat bele, s szinte mindegyikükről elmondhatjuk azt, amit Kertész Manó a kötelező nyelvi formáságokról állít: csaknem „annyiféle az érzelmi fokuk, ahányan és ahányszor leírjuk vagy kimondjuk” (1933: 18). Ezért a verbális érintések szociolingvisztikai megközelítésében, vagyis ha érvényesnek tekinthető kép megrajzolására törekszünk a tegeződő és magázódó viszonyoknak és kapcsolattartási módoknak napjaink nyelvhasználatára jellemző állapotáról, a társadalmilag tipizálható viszonyrendszerekhez, szituációkhoz rendelhető nyelvi formák, nyelvi viszonyok leírásában figyelembe kell vennünk az egyes formákhoz tartozó különböző stílusértékek lehetőségét is.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Balogh László é.n. *Illemtan*. Fonó 33 Bt. Debrecen.
- Bíró Ágnes–Huszár Ágnes 1985. Te, Maga, Ön. In: *Nyelvi divatok*. Szerkesztette: Bíró Ágnes – Tolcsvai Nagy Gábor. Gondolat Kiadó. Bp.
- Brown, R.-Gilman, A. 1975. A hatalom és a szolidaritás névmásai. In: *Társadalom és nyelv*. Szerk.: Pap Mária – Szépe György. 359-88.
- Deme László–Grétsy László–Wacha Imre 1987. *Nyelvi illemtan*. Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, Bp.
- Halák László 1984. *Illemkocka*. Kossuth Könyvkiadó. Bp.
- Fejér István 1966. *Tudni illik, hogy mi illik*. Minerva Kiadó, Bp.
- Jakab István 1995. *Értsünk szót egymással!* Kalligram Kiadó, Pozsony
- Kiss Jenő 1995. Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp.
- Kertész Manó 1933. Szállók az Úrnak. Az udvarias magyar beszéd története.
- Kovács Judit–Osvát Katalin 1978. *Nemcsak illemtan*. Móra Könyvkiadó, Bp.
- Péter Mihály 1991. A nyelvi érzelmkifejezés eszközei és módjai. Tankönyvkiadó, Bp.
- Raffai Éva 1998. A megszólítás változatai Szabadkán és Szegeden. In: *Nyelvi változó – nyelvi változás*. Szerk.: Sándor Klára. JGYF Kiadó, Szeged

- Réczey Ferenc–Pékari Dagmar–Gondi Ferenc 1961. Etikett, társasélet, protokoll. A hazai és a nemzetközi érintkezés szabályai egykor és ma. Minerva Kiadó. Bp., 1961.
- Reményi Andrea Ágnes 1994. Influences and Values: A Sociolinguistic Study in the Hungarian System of Address. In: *Studies in Applied Linguistics*. Volume 1: 85-109. [Debrecen]
- Sille István 1994. *Illem, etikett, protokoll*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. A magyar nyelv stilisztikája. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.

DR. FARKAS OLGA

főiskolai docens

SZTE Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar

Szeged

A minőségre hangoló képzési program háttere és kipróbálásának néhány tapasztalata¹

Műhelytanulmányunkban négy témakört fogunk kifejteni. Elsőként a minőségüggyel való foglalkozás aktualitását ismertetjük. Másodikként a „minőségre hangoló” képzési program előzményeit mutatjuk be. Harmadikként a kurzus kipróbálásának a tapasztalatairól adunk áttekintést. Végül a tapasztalatok tükrében a közoktatás minőségfejlesztése iránt érdeklődők számára ajánlásokat fogalmazunk meg.

I. A minőség téma aktualitása

A magyar kormányzati oktatáspolitikai alapvető célkitűzései között szerepel a közoktatás minőségfejlesztése. Az 1993. évi közoktatási törvény 1999. évi módosítása előírja, hogy az iskola pedagógiai programja meghatározza az iskolában folyó nevelő-oktató munka ellenőrzési, értékelési és minőségbiztosítási rendszerét (48 § (1) a). A törvényi előírásokból az alábbi kulcsfogalmat emeljük ki: *minőségbiztosítás*. Az előadás mondanivalója erre a fogalomra épül annak ellenére, hogy a minőségbiztosítás kifejezést nem fogjuk használni, helyette minőségfejlesztésről esik majd szó.

A következőkben a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Neveléstudományi Tanszék Pedagógiai Műhelyének felkészítő munkáját mutatjuk be. Arra a kérdésre adunk választ, hogy a tanszék hogyan segíti a minőségfejlesztési törekvések érvényesülését.

A rendszerváltás utáni években számottevő változások történtek az iskolák életében. A változások között szerepel például az, hogy jelentős *döntések* helyi szintre kerültek. Az intézmények számára több irányból új típusú elvárások fogalmazódtak meg. Felerősödött az iskolák *szolgáltatói* jellege, gyakran egzisztenciális kérdéssé válik a mikro- és makroszintű társadalmi kihívásokra való gyors reagálás képessége. A tantestületek az elvárások ismeretében *maguk* fogalmazzák meg a nevelési *céljaikat*, s maguk alkotják meg a céljaik megvalósulását garantáló *pedagógiai programjukat*.

Az iskolákkal szembeni elvárások teljesítése a tantestület részéről új típusú képességeket tételez fel. A képesség fogalmának meghatározásakor támpontként a Pedagógia Lexikon megfogalma-

¹ A műhelytanulmány elhangzott: Az Apáczai-napok alkalmából rendezett nemzetközi tudományos konferencián, a Magyarságismeret – Művelődéstörténet szekcióban. Nyugat – Magyarországi Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar. A szöveg az előadás szerkesztett változata. Győr, 2000. október 19-20-21.